

ÇALDIRAN'DAN 38'E DERSİM DAVASI

SEYFİ CENGİZ

DERSİM ULUSLAŞMASININ ÜSTÜNDE YÜKSELDİĞİ TEMELLER 13.-16. YÜZYILLAR ARASINDA KIZILBAŞLIK SAYESİNDE ATILDI

Dersim uluslaşmasının önünü açan Geç Dersimliler'in Dersim'e göçü ve beraberinde getirdikleri Kızılbaşlık inancını Erken Dersimliler'e benimsetmeleri oldu. Bu Geç Dersimliler arasında Babailer (Babalar) ve Kızılbaşlar (Safeviler) da vardı. Bunlar Dersim geleneğinin Seydanlılar dediği gruptur. Kızılbaşlığı Dersim'e benimsetenler onlardı. Dersim'in Erken ve Geç halk tabakalarını birleştiren Kızılbaşlık oldu. Geç Dersimlilere (sonradan gelenlere) kendi adlarını veren Erken Dersimliler, bu inancı olduğu gibi değil, kendi inançlarından birşeyler katarak benimsediler.

Bu süreç, 13. ve 15. yüzyıllar arasında yereldi.

Sürecin başını merkezlerini Batı İran, Irak, Harran ve Karaman'dan Dersim'e taşıyan ocaklar çekiyordu.

Dersim uluslaşmasının üzerinde yükseleceği temeller, işte bu dönemde, Dersim coğrafyasının kendisinde, Dersim adı etrafında atıldı.

Başlangıçta "Kızılbaş Sorunu" adını taşıyan "Dersim Sorunu" da bu aynı tarihlerde başladı.

İSLAM DÜNYASI KIZILBAŞLIĞI İSLAMDAN AYRI BİR DİN OLARAK GÖRÜYOR VE ONA KARŞI CİHAD ÇAĞRISI YAPIYORDU

1473 yılında Şah Hasan (Uzun Hasan)'ın Otlukbeli Savaşı'nda Osmanlı padişahı Fatih karşısında aldığı yenilgi, fiili planda Dersim'in de yenilgisi anlamına geldi.

Akkoyunlu imparatorluğunda yönetim 1501/2'de Kızılbaşlar'ın eline geçti. Kırmanciye'de Şerefname'nin deyişiyle "Kızılbaş Devleti" kuruldu. Dönemin kaynakları bu devletin topraklarından "Mülk-ü Kızılbaş" (Kızılbaş Ülkesi), halkından ise "Surh-u Ser Cemmi" (Kızılbaş Cemaati, Kızılbaş Toplumunu) diye söz ederler.

Dersim, bu toprakların ve bu toplumun bir parçasıydı.

"Kızılbaş" sözcüğü, İrani bir kavram olan "Surh-u Ser" in Türkçesiydi.

Kırmanciye'de hakimiyet peşinde koşan Osmanlılar, her yanda güçlü bir Kızılbaş direnişiyle karşılaştılar. Bunlardan en ünlüleri Şah Kulu ve Hasan Halife (1511) ile Nur Ali Halife (1512)'nin önderlik ettikleri direnişlerdi. Bu direnişler kırımlarla bastırıldılar. Ardından Yavuz Selim tarafından icra edilen Kızılbaş kırımını geldi. Bu olayda 40 bin Kızılbaş yaşamını yitirdi. Osmanlılar tarafından icra edilen Kızılbaş kırımlarının ilk perdesi böyle açıldı. Onu Çaldıran Savaşı içinde tanık olunan bir diğer Kızılbaş katliamı izledi (1514).

Dönemin Kızılbaş kaynakları Çaldıran Savaşı'nı Kerbela Savaşı (680)'nin bir devamı olarak tanımlarlar. Bir öncekindeki gibi, bu katliamda da Dersimliler çok kan kaybetti. Çünkü bu savaşta Dersimliler Şah İsmail'in yanbaşında Osmanlılar'a karşı dövüştüler.

Yavuz Selim'in hedefi İran'ı zaptedip "İslam birliği" adına Kızılbaşlığı ortadan kaldırmaktı. Yavuz'un Kızılbaş kırımını ve Çaldıran seferi öncesinde kaleme alınan fetvalar Kızılbaşlar'a karşı savaşın "din düşmanları"na karşı bir savaş olacağını ve "cihad" sayılacağını ilan ediyorlardı. Kürt önderleri İdris-i Bitlisi ve Şerefhan, çatışan taraflardan

“İslam ordusu“ ve “Kızılbaşlar“ diyerek sözediyorlardı. Bu dönemin Müslüman otoriteleri Kızılbaşlar’ı Müslüman olarak görmüyor, Kızılbaşlığı “Sapkınlık“ ve “Dinsizlik“ olarak tanımlıyorlardı.

Bugün Alevilik adı altında Bektaşilikle birlikte İslam’ın bir mezhebi gibi gösterilmek istenen Kızılbaşlık, bu ilk evresinde Müslüman dünyasında İslam-dışı bir din veya dinsizlik olarak görülüyordu.

SADECE DERSİM 38’E KADAR OTONOM VARLIĞINI KORUYABİLDİ

Otlukbeli (1473) ve Çaldıran (1514) yenilgileri Dersim tarihinin seyri ve Dersim uluslaşması üzerinde oldukça olumsuz etkilerde bulundular. Çaldıran’ı takiben Kırmanciye’de Kızılbaş yönetimi son bulmuş, Osmanlı hakimiyeti kurulmuştu. Bu tarihte ve sonraki süreçte sadece Dersim, özellikle İç-Dersim kendi otonom varlığını koruyabildi. Dersim’in bu fiili statüsüne son veren 1938 soykırımı oldu.

Dersimli, 38 kırımını Kербela’nın ve Çaldıran’ın bir devamı gibi görür.

Dersim uluslaşması, Çaldıran’dan 38’e kadarki 500 yıllık meşakkatli tarih yolculuğunda pekişti. Bu yolculuk boyunca Celaliler’e adını veren ünlü Şah Celal’in, onu takiben de Şah Veli (1519) ve Kalender Çelebi (1527)’nin direnişlerinden, sonraki yüzyıllarda patlak veren diğer Kızılbaş direnişlerinden ve bunları izleyen sayısız kırımlardan dolayı ya da dolaysız şekilde yakından etkilendi.

İç-Dersim, bu süreçte, Anadolu’da Kızılbaşlığın mihrakı/merkezi olmuştu. Kızılbaş toplumunu, özellikle Kırmancki ve Kırdaski konuşan Kızılbaş nüfusu beş asır boyunca birarada tutan, merkezleri Dersim’de bulunan ocaklardı.

Çaldıran’dan 38’e dek Kızılbaş toplumunu birarada tutan Dersim ocakları belirli bir otonomiye sahipti. Resmen tanınmamış bile olsa fiilen dinsel (veya dinsel-kültürel) bir otonomi mevcuttu.

DERSİM SİSTEMİ:

OTONOM DERSİM VE DERSİM KOMÜNÜ

Otonom Dersim’de 38’e kadar birçok aşirette Komün hayatı vardı. Dersim Komünü’nü vareden koşullardan biri beş asırlık İslami kuşatmaydı, bu kuşatmanın dayattığı sürekli savunma ve direniş zorunluluğuydu. Bu özgün koşullar kavranmadıkça Dersim Komünü anlaşılmasız kalır. Dersim’de komünal yaşam tarzı ilkel aşiret evresinden çok bu koşulların dayattığı bir sonuçtu. Müslüman kuşatması altındaki Kızılbaş Dersim, ünlü ütopyalardakine benzer bir ada görünümü sunuyordu.

İç kesimlerde hemen her aşiretin kendi aşiret adıyla bilinen sınırları belli bir bölgesi vardı. Bu bölgede toprak, orman, otlak, mera tüm aşiretin ortak mülküydü. Bu bölgeden taşınan biri evini başka aşiretten birine vermezdi. O aşiretin üyesi olmaktan ileri gelen haklarını devredemezdi. Her aşiretin ve kabilenin kendi içinde bu aynı ortakçı ilişkiler egemendi. Belirli kabilelerin yerleşik bulunduğu köy toplumunda bu aynı model yürürlükteydi.

DERSİM’DE VATAN SAVUNMASI VE ULUSAL BİLİNÇ

1514 sonrasında Dersim Osmanlı ve Kürdistan sınırları içinde görünse de fiilen

bağımsızdır. O tarihte Dersim’de açık bir ulusal bilinç olmasa da, vatan/yurt savunması anlamında bir ulusal içgüdü mevcuttu. Müslüman çevrenin (Osmanlı-Kürt-Zaza) seferlerine karşı Dersim savunması bir vatan bilinci doğurmuştu. Uzun süre korunabilen bağımsız ya da yarı-bağımsız statü bu bilinci güçlendirdi. Dersim, devlet içinde devlet gibiydi. Onun bu statüsü resmi tanınma görmese de, Dersim’in kendisi de Osmanlı ve Türk otoritesini tanımamakta kararlıydı. Ne Dersim devlete, ne de devlet Dersim’e üstün geldi. Mücadele 38’e dek bu minvalde sürüp gitti.

Tanzimat’tan 38’e kadarki Dersim direnmeleri çağında ulusal bilinç daha açık ve net ifadeler kazandı. Rus ve Ermeni desteğinin katkısıyla Birinci Savaş içinde Ovacık’ta minyatür bir yönetim (Hokmate Kırmancıye) kuruldu. Bu yönetim ancak 1916-18 arasında yaşayabildi. Rus ordusunun geri dönüşü bu yönetimin yaşama şansını yoketti. Böylece İkinci Savaş sırasında Kızıl Ordu desteğinde İran’da doğan Mahabat Cumhuriyeti’nin kaderine benzer bir durum ilkin Dersim’de görüldü.

Batıda Türk-Yunan Savaşı’nın sürdüğü 1920-21 Koçgiri direnişi yıllarında Tujik Dağı karşısındaki Ağdat’ta üç renkli (Kırmızı-Beyaz-Yeşil) bir Dersim bayrağı dalgalanıyordu. Bu bayrağın renkleri Dersim’in en kutsal üç rengiydi. Bu ulusal simge, ulusal bilincin vardığı aşamaya işaret ediyordu. Seyit Rıza’nın Ağdat’taki konağı bu yıllarda Özgür Dersim (Otonom Dersim)’in hükümet merkezi gibiydi. Bu yönetimin kullanımında gerektiğinde hemen toplanabilen önemlice bir ulusal milis gücü vardı.

Kürt milliyetçileri üç renkli bu Dersim bayrağını kasıtlı olarak çok sonraları Mahabad’da doğanYeşil-Kırmızı-Sarı Kürt bayrağı ile karıştırırlar. Oysa Dersim bayrağında sarı renk mevcut değildi.

DERSİM’E KARŞI KÜRT VE ZAZA TAVRI

Çaldıran’da ve sonrasında Kürtler ve Zazalar Kızılbaşlar’a ve Dersim’e karşı Osmanlı’nın müttefikleri oldular. Kırmancıye’de Kızılbaş (Safevi) yönetiminin yıkılması ve Osmanlı hakimiyetinin kuruluşunda önemli rol oynadılar. Çaldıran sonrasında Osmanlı desteğindeki fetihler yoluyla pek çok yeri Kızılbaşlar’dan aldılar, bu süreç boyundaki Kızılbaş kırımlarında belirli bir rol üstlendiler.

Dersim ve Kızılbaş direnişleri ilkin Osmanlı-Safevi (İran) savaşları sürecine, daha sonra da Rus-Osmanlı savaşlarına paralel bir seyir izlediler.

Osmanlı-Safevi savaşları peryodunda Dersim Sorunu Kızılbaş Sorunu’nun bir parçası iken, Osmanlı-Rus savaşları sürecinde Dersim için “Milli haklar“ talebi gündeme girer.

Dersim’in “milli haklar“ talep etmeye başladığı Osmanlı-Rus savaşları peryodunda da Dersim’e karşı Kürt veya Zaza tavrında bir değişiklik görülmez. Bu tutum 38 Dersim soykırımına kadar böyle devam eder. Örneğin 1853-54’te Ruslar’la savaşa tutuşmadan önce Dersim’e saldıran Osmanlı ordusu ile işbirliği içindeler. 1908’de Cibran aşiretinden oluşan Hamidiye Alayı, Osmanlı ordusu ile birlikte Koçan direnişini bastırma seferine katılır. 1916 Dersim direnişinin bastırılması sırasında da Kürt ve Zaza aşiretlerinden milisler kullanılır. 1916’da Ovacık’ta oluşan özyönetimin yıkılmasında Kürt Hamidiye Alayları’nın yanında Gökdereli Şeyh Şerif’in kumandası altındaki Zaza aşiret milisleri de görev almıştır.

Kürt milliyetçilerinin Dersim’e bakışında bu arkaplanın bugün bile öğretici bir değer taşıması düşündürücüdür. Zaza milliyetçilerinin Dersim’e bakışı da ne yazık ki bundan farklı değildir.

PSD KENDİ PROGRAMININ BAŞINA DERSİM MUHALEFETİNİN GELENEKSEL TALEBİNİ YAZMIŞTIR

Dersim muhalefetinin Dersim için geçmişte “Milli haklar“ talep ettiğini biliyoruz. Dersim muhalefetinin temel ulusal talebi uzun tarihi boyunca zaman zaman bağımsızlık (1916 Dersim direnişi ve 1920-21 Koçgiri hareketi yıllarında), ama genelde otonomi olmuştur.

PSD de Dersim için bir özyönetim talep etmektedir. Bence ayrılma hakkı saklı tutulmak kaydıyla bu özyönetim talebi günümüz koşullarında OTONOM DERSİM biçiminde formüle edilebilir.

Partimiz Dersim’in kendi dinsel, kültürel, sosyal, iktisadi ve siyasal yaşamı üzerinde otonomiye sahip olmasını istemelidir. Bu, yalnızca dinsel-kültürel alanla sınırlı olmamalı, siyasal alanı da kapsamalı, siyasal hakları içermelidir. Özcesi laik ve demokratik bir politik otonomi talep etmeliyiz. Bu otonomi Dersim’in kendisinde lokal bir parlamento ve hükümeti içermek zorundadır.

Mustafa Kemal’in imzasını taşıyan Amasya Protokolü (1919)’nün gizli bölümlerinde Dersim’in otonomi talebinin tanındığına ilişkin duyularımız vardır. Ama bu gizli metinlere henüz ulaşamadığımız için kesin konuşacak durumda değiliz. Bu bilgi doğruysa, TC devleti için bir bağlayıcılığı olmak zorundadır.